

tün Afrika'nın- en önemlileri kuzeydeki Serengeti Millî Parkı ile (14.600 km²) Ngo-rongoro kalderasının çevresinde bulunandır.

Bağımsızlık sonrasında çok hızlı arttığı ve 1967'de 12,3 milyona, 1978'de 17,5 milyona, 1988'de 23,1 milyona, 2002'de de 41 milyona yükseldiği görülen nüfusun yoğunluğu kilometrekareye kırk üç kişi olup yoğunluk Pemba ve Zengibar adaları ile kıyı bölgesinin kuzey yarısı, Wictoria gölü kıyıları, Kilimanjaro etekleri ve akarsu vadilerinin etrafında fazla, orta ve güneydoğu platolarda düşüktür. Nüfusun yaklaşık 1 milyonu adalarda, geri kalanı anakarada yaşar. Etnik dağılımda % 99'u teşkil eden Afrika yerlileri 120 civarında farklı kabileden meydana geliyorsa da bunların hiçbirini çoğunlukta değildir; en önemlilerini Sukumeler oluşturur. Uzun boylu ve savaşçı bir kabile olan Masailer, Tanzanya ile Kenya arasında yer alan Masai Mara bölgesinde yarı göçebe halinde yaşarlar. % 1 oranındaki Avrupalı, Hintli ve Arap ise çoğunlukla adalarda ve kıyıda oturmaktadır. Toplam nüfusun % 94'ü her kabilenin ayrı olmak üzere çeşitli Bantu dillerini, Masailer, Nil-Sahra ailesinden Maa dilini konuşur; kabileler arası iletişimde Sevâhilî kullanılmaktadır. Ülkede nüfusun % 35'i müslüman, % 30'u hıristiyan ve % 35'i animisttir; Zengibar adasındaki halkın hemen tamamı müslümandır. Misyonerlik sonucu XX. yüzyılın başlarından itibaren hıristiyanların oranı yükselirken yerel inançlara bağlı olanların oranı sürekli düşmektedir.

Dünyanın en yoksul ülkeleri arasında bulunan Tanzanya'nın ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanır. Faal nüfusun % 80'inin çalıştığı tarım sektörü millî gelirin % 54'ünü sağlar. Ancak tarım üretimi kuraklık, makine ve yakıt yetersizliği gibi etken-

lerle yıldan yıla önemli farklılıklar gösterir ve sık sık ciddi kayıplara uğrar. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başlıcaları kahve, sisal keneviri, çay, pamuk, tütün, buğday, mısır, karanfil, manyok, süpürge darısı, darı, pirinç ve muzdur. Ticarî tarım ise kahve, karanfil, pamuk, sisal keneviri, kaju cevizi, çay ve tütün gibi ürünleri kapsar. Sıcak ve nemli iklimi sebebiyle hastalık taşıyıcı çeçe sinekleri sığır besiciliğini güçleştirir. Kümües hayvancılığının yanı sıra yerel tüketime yönelik, ırmak ve göllerle sınırlı balık avcılığı yapılır. Ormanlardan önemli miktarda kereste elde edilir. Maden kaynaklarının başında elmas, altın, kalay ve mika gelir. İmalât sektörünün ekonomiye katkısı belirli bir oranı geçmez. Daha çok yerel ürünleri işleyen sanayi kuruluşlarının büyük bölümü devletin kontrolündedir. En gelişmiş sanayi dallarını gıda ve dokumacılık sektörleri oluşturur. Rufiji deltası ve Songo Songo adasından çıkarılan doğal gazın boru hatlarıyla ulaştırıldığı Dârüsselâm'da bir petrol rafinerisi vardır. Tanzanya'nın ihracatı ithalâtını karşılamaz. Başlıca ihraç ürünleri altın, kahve, pamuk, sisal keneviri ve karanfildir. İthal ürünlerini ise gıda maddeleri, ham petrol ve makineler teşkil eder. Tanzanya'nın ulaşım ve taşımacılık hizmetleri özellikle nüfusu az olan iç kesimlerde çok yetersizdir. Karayollarının büyük kısmı toprak yol özelliğinde olduğundan yağmurlu mevsimlerde kullanılamaz hale gelir. Dârüsselâm liman şehri devletin işlettiği Tan-Zam demiryolu vasıtasıyla komşu Zambiya, Burundi, Uganda ve Malavi'ye de hizmet verir ve özellikle Zambiya bakırının transit taşımacılığında büyük bir gelir elde edilir. Dârüsselâm dışında Tanga ve Mtvara limanları da ihracat açısından önemlidir. Wictoria ve Tanganika göllerinde düzenli gemi seferleri yapılır. Dârüsselâm'daki uluslararası havaalanı Afrika'nın başlıca ha-

va limanları arasında yer alır. Yöresel bitki ve hayvan türleriyle zengin bir biyocoğrafya çeşitliliği barındıran Kilimanjaro, Serengeti ve Manyara gölü millî parkları, Ngo-rongoro kalderası ve güneybatıda Tanganika gölünün uç kısmında bulunan Kalambo çağlayanı en fazla turist çeken yerlerdir. Safari turizmi ülke ekonomisi için önemli bir gelir kaynağıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 378-407; Selami Gözenç, *Afrika Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 14-19; Aydoğlan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 324-328; İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, İzmir 2001, s. 311-312; İbrahim Güner – Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 2005, s. 331-334; <http://www.tanzania.go.tz/census/regions.htm>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Tanzania>.

HALİL KURT

II. TARİH

Tanzanya insanlığın ilk yerleşim yerlerinden biridir ve özellikle Olduvai Boğazı'nda yapılan kazılarda ilk insanlara ait fosiller bulunmuştur. Eski dönemlerde Khoisanlar'ın ve Etiyopya asıllı Kuşitik soylularının yaşadığı bölge, milâttan önce 500 yıllarında Batı Afrika'dan gelen Bantular'ın yoğun göçüne sahne oldu. Tanzanya'nın İslâmî dönemdeki tarihi, müslüman Araplar'ın VII. yüzyılın ortalarında Doğu Afrika'nın Hint Okyanusu sahillerine gelmesiyle başlar ve bu dönem Tanzanya tarihinin bilinen en erken dönemlerini teşkil eder. 648 yılından itibaren Arap yarımadasından Doğu Afrika sahillerine gelen müslümanlar bir süre sonra Mogadişu, Süfâle, Melindi, Mombasa, Brava ve Zengibar şehir devletlerini kurdular ve iç bölgelerdeki yerli krallıklarla ticarî ilişkiler geliştirdiler. Araplar'ın yerli kadınlarla evliliklerinden doğan melezler toplum içinde etkili bir unsur teşkil ettiler. X. yüzyılın ikinci yarısında Şiraz kökenli İranlı Şii gruplar ülkelerinde yaşanan olaylar dolayısıyla bölgeye göç etti (975). Tanzanya'nın Kilve adasında bir sultanlık kuran Şirazlılar XII. yüzyılın sonlarında hâkimiyet alanlarını kuzeyde Zengibar ve Pemba, güneyde Mozambik ve Süfâle adalarına kadar genişlettiler ve bu bölgede İslâmiyet'i yaydılar. Kilve'yi, Doğu Afrika'da Somali'den Mozambik'teki Süfâle'ye kadar uzanan sahil kesimindeki şehirlerde müslüman Araplar tarafından kurulan devletlerin en güçlüsü haline getirerek Hint Okyanusu ticaret ağının en büyük limanına dönüştürdüler. Ancak ülkenin iç kesimlerine fazla giremeyen bu şehir devletleri Tanzanya'da Kilve ve Dârüs-

Kilimanjaro dağı

selâm, Mozambik'te Süfâle olmak üzere önemli ticarî merkezler kurdular. Şehir devletleri iç bölgelerdeki yerlilerle ticarî ilişkileri sayesinde elde ettikleri fildişi, bakır ve canlı hayvan gibi malları başta Arap yarımadası olmak üzere Mısır, İran, Hindistan ve Çin'e kadar ulaştırıyordu. 1200 ile 1500 yılları arası, özellikle bölgeye gelen müslümanların yerli kadınlarla yaptıkları evlilikler neticesinde ortaya çıkan ve "sevâhili" (sahilliler) denilen mezlere nisbetle adlandırılan Sevâhili medeniyetinin altın çağı diye nitelendirilmektedir.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren Portekizli seyyahlar bölgeye ulaştılar. 1498 ve 1502 yıllarında Kilve'ye gelen Vasco da Gama'nın teşvikiyle harekete geçen Portekizliler, bölgedeki diğer sahil şehirlerinin yanı sıra Zengibar adasını (1503) ve ardından 300 caminin bulunduğu Kilve'yi (1505) işgal ettiler. Camilerin büyük bir kısmını yıktılar ve kendilerine karşı koyan müslümanları öldürdüler. Doğu Afrika sahillerindeki müslümanlar yaklaşık iki asır boyunca Portekiz işgali altında kaldılar. Sömürge kuvvetleri ve misyonerler bu dönemde halkı hıristiyanlaştırmaya uğraştılar. Müslüman yerlileri de mülkiyet haklarından mahrum bırakarak tarım işlerinde çalıştırdılar. Bunun üzerine Kilve ve diğer şehirlerdeki müslümanlar baş kaldırdılar. İşgal esnasında bütün önemli merkezlerin yakılıp yıkılması yüzünden bölgede ticarî hayat eski canlılığını kaybetti. Bu şehir devletlerinin Portekiz işgalinden kurtarılması için Osmanlı Devleti tarafından 1585 ve 1588'de donanma gönderilirse de başarı sağlanamadı. Öte yandan Uman'da tahtı ele geçiren Ya'rûbî hânedanı 1652-1688 ve 1696-1698 yılları arasında Doğu Afrika sahilini Portekizliler'den kurtarmak için seferler düzenledi. Seyf b. Sultân'ın 1698'deki seferinde Mozambik hariç önceden müslüman emirlerin elinde bulunan şehirlerin tamamı zaptedildi, Portekizliler bölgeden çıkarıldı ve buraların idaresi için Nâsır b. Abdullah el-Mezrûî vali tayin edildi. 1724'te Portekizliler, Kilve ve Patta'yı ele geçirdilerse de 1744'te bu defa Uman Bû Saîd hânedanının kurucusu Ahmed b. Saîd buraları geri alıp Uman Sultanlığı'na bağladı. Seyyid Saîd b. Sultân zamanında Zengibar ve Pemba adaları fethedildi. Seyyid Saîd 1837'de Mombasa'yı ele geçirdikten sonra başşehirini Maskat'tan Zengibar adasına taşıdı. Zengibar Sultanlığı'nın kurucusu sayılan Saîd, Doğu Afrika sınırlarında hâkimiyet alanını Mogadişu'dan Kabo Delgado'ya kadar uzanan bölgede genişletti. Fildişi ve kereste ticaretine ağır-

lık verdi, ayrıca Zengibar'da karanfil yetiştirilmesi için büyük çaba harcadı. Zengibar dünyanın başta gelen karanfil üreticisi haline geldi. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere çok sayıda ülkeyle ticarî anlaşmalar yaptı. 1856'da Saîd b. Sultân yerine Zengibar sultanı olan oğlu Seyyid Mâcid, Avrupalılar'la münasebetlerini yoğunlaştırdı. Ancak Maskat'ta tahta oturan kardeşiyle arasındaki mücadele yüzünden Zengibar Uman'dan ayrıldı ve İngiltere himayesini kabul etti.

Sömürge Dönemi. XIX. yüzyılın sonlarında Doğu Afrika sahilleri ve Tanzanya yeniden sömürgecilerin saldırılarına mâruz kaldı. Zengibar'da tahta çıkan Seyyid Bergaş b. Saîd devrinde (1870-1888) Afrika'da nüfuz alanlarını genişletmeye çalışan Avrupalı sömürgeciler Bergaş'a ait bazı bölgeleri yönetimleri altına aldılar. Zengibar Sultanlığı'nda 1885'te Alman Doğu Afrika himayesi ilân edildi. Almanya 1888'de Tanzanya'nın Zengibar Sultanlığı'na ait sahil arazilerini kiralamak suretiyle ele geçirdi. 1885-1890 yıllarında Almanya ile İngiltere arasında büyük rekabet yaşandı. 1890'da yapılan anlaşmayla Zengibar ve Pemba adaları İngiltere'ye, Tanzanya'nın kara kısmı Almanlar'a verildi. Bu arada Zengibar sultanına yıllık 17.000 sterlin ödenerek ismen bölgenin hâkimi olduğu açıklandı, ancak siyasal yetkileri elinden alındı. Tanzanya'nın önemli limanlarından Dârüsselâm'ı merkez yapan Almanlar, İngilizler'in kontrolündeki Zengibar'ın üstünlüğüne son vermek amacıyla Dârüsselâm'a önem verdiler ve deniz ticaretinin buraya yönelmesi için muhtelif tedbirler aldılar. Bu dönemde bazı müslüman liderler Alman sömürgeciliğine karşı isyanlara başvurdu. Ebûşîrî b. Sâlim el-Harsî, 1888'de

Almanlar'a karşı başlattığı mücadelede 1889 yılı Aralık ayında İngilizler'in Almanlar'ı desteklemesi yüzünden başarısız oldu. Alman işgaline karşı başka bir direniş ise güneydeki Kilve'nin iç kısımlarında Hintliler'den yardım gören Hasan b. Ömer'in önderliğinde sürdürüldü. 1905-1907 yıllarında yerlilerin Ruvuma'da Kinjikitile liderliğinde başlattığı Maji-Maji isyanında sömürge ordusundan 404 kişi ölürlen isyancıların tamamı öldürüldü. Bu isyanlar ve diğer çatışmalar sırasında Almanlar tarafından Tanzanya topraklarında katledilenlerin sayısı 200.000 ile 300.000 arasında tahmin edilmektedir. 1907'deki isyan bahanesiyle Almanlar yerlileri kuzeyde kahve, güneyde pamuk ekiminde zorla çalıştırdılar. Öte yandan 1890-1900 yılları arasında Tanzanya'da çok sayıda felâket meydana geldi. Büyükbaş hayvanlar arasında başlayan salgın hastalık büyük bir kısmının telef olmasına yol açtı. Ardından çiçek hastalığı ve tarım alanlarını mahveden çekirge sürüleri gibi felâketler ülkeye büyük zarar verdi. İngilizler'in Kasım 1914'te Mafia adasını ele geçirmesiyle başlayan Alman Doğu Afrika sömürgesine ait yerleri işgal süreci, I. Dünya Savaşı'nın ardından 1919'da Versailles Antlaşması ile Alman Doğu Afrikası'nın büyük bir kısmını almalarıyla devam etti ve 1921'de Belçika'nın elinde kalan Ruanda ve Burundi hariç Almanlar'ın elindeki bütün topraklar ele geçirildi. İngilizler, Tanzanya'yı önce İngiliz mandası, daha sonra Birleşmiş Milletler emanet bölgesi olarak yönettiler. Ülke 1947'de Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin vekâletine bırakıldı. II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede bağımsızlık hareketleri yeniden başladı. Tanzanya'da bağımsızlık yanlıları Mozambik Kurtuluş Cephesi tarafından yürütülen silahlı mücadeleyi desteklediler.

Tanzanya'nın eski başşehir Dârüsselâm'dan bir görünüşü

Başşehir
Dodoma'da
Tanzanya
Parlamentosu
Binası

Bağımsızlık Dönemi. Tanzanya'nın bağımsızlığı için ilk adımlar 1920'li yıllarda atıldı ve sömürgecilere karşı ilk ciddi direnişler müslümanlardan geldi. Çünkü sömürge yönetimleri, misyonerlerin açtığı okullarda Batılı eğitim usullerine göre yetiştirilen ve önemli kısmı Hıristiyanlığı kabul eden yerlileri sömürge idaresinde görevlendirmek suretiyle onların desteğini almayı büyük ölçüde başarmıştı. Asıl bağımsızlık girişimi 1929'da Tanganyika Afrika Cemiyeti'nin kuruluşuyla başladı; bunu 1934'te Tanganyika Müslüman Cemiyeti'nin kuruluşu izledi. Tanganyika Afrika Cemiyeti'nin amacı herkesi Afrika kardeşliğine önem veren tek bir hedef etrafında toplamaktı. Müslümanların İngiliz sömürgeciliğine karşı ilk önemli direnişi yoğun biçimde yaşadıkları Tanga ve Dârüsselâm'da başladı. 1947'de her iki sahil şehrinde yapılan grevlerle sömürgecilerin ticaret ağı bir ayda büyük zarara uğratıldı. Bu grevlerin lideri Abdülvâhid Sykes, bir taraftan Tanzanya İslâm Cemiyeti'nin sekreterliğini yaparken diğer taraftan, 1954'te asıl amacı Tanzanya'nın bağımsızlığı için mücadele olan ve ülkede sömürgeciliğe karşı ilk siyasi hareket niteliği taşıyan Tanganyika Afrika Millî Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. Birliğin kurucusu Julius Kambarage Nyerere, Birleşmiş Milletler'in kanunî muhatabı sayıldı. Tanzanya 1 Mayıs 1961'de kendi kendini idare etme hakkını ve aynı yılın 9 Aralık günü Tanganyika adıyla bağımsızlığını elde etti. Bir yıl sonra yine 9 Aralık'ta Tanganyika Cumhuriyeti ilân edilerek kırk üç yıllık İngiliz sömürgeciliğine son verildi. Katolik bir hıristiyan olan Kambarage Nyerere önce hükümeti kurdu, 1962'de devlet başkanlığı makamına oturdu. Öte yandan İngiltere'nin himayesindeki Zengibar Sultanlığı 9 Aralık 1963'te bağımsızlığını ilân etti, ancak 1964'te

te sultanlık sosyalist bir devrimle ortadan kaldırıldı. Nyerere tarafından desteklenen ve adadaki Afrika kökenlilerle Şiraz asılların ortak partisinin başkanı olan Şeyh Âbid Amani Karume'nin büyük bir katliama dönüşen bir ihtilâle iktidarı ele geçirmesinin ardından Zengibar Halk Cumhuriyeti kuruldu (12 Ocak 1964). 26 Nisan 1964 tarihinde Zengibar ile Tanganyika birleştirilerek Tanzanya adını aldı. Bu yeni sosyalist rejim Doğu bloku güçleri olan Çin, Doğu Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği tarafından desteklendi. Kambarage Nyerere devlet başkanlığı görevini 5 Kasım 1985'e kadar sürdürdü. Zengibar asıllı bir müslüman olan Ali Hasan Mwinyi 1985 yılı Kasım ayında devlet başkanı oldu. 1990'da yapılan seçimleri Mwinyi tekrar kazandı ve pazar ekonomisiyle çok partili hayata geçiş için gerekli reformlara hız verdi. Üçüncü devlet başkanlığı seçimlerini 1995 yılında hıristiyan aday Benjamin Mkapa kazandı ve 21 Aralık 2005 tarihine kadar bu görevini sürdürdü. Onun döneminde kara tarafıyla Zengibar arasındaki ilişkiler gerginleşti. Ülkede son genel seçimler Aralık 2005'te yapıldı. Halen devlet başkanlığı görevini hıristiyan Jakaya Mrisho Kikwete yürütmektedir. Başbakanlığa getirilen on bir kişiden Râşidî Mfaume Kawawa ile Sâlim Ahmed Sâlim müslümandır. Afrika ülkeleri arasında en fazla mülteci barındıran ülkelerden biri olan Tanzanya'da halen yarım milyonun üzerindeki göçmenin çoğunluğu komşusu Burundi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti vatandaşıdır. Güney komşusu Malavi ile Nyasa gölü üzerindeki sınır tartışmaları ise devam etmektedir.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Tanzanya'ya İslâmiyet, I. (VII.) yüzyılın sonlarında Arabistan'dan Kuzeydoğu Afrika sahillerine gelip Brava ve Zengibar gi-

bi şehir devletlerini kuran müslüman Araplar vasıtasıyla girdi ve bölgede yerliler arasında yayılmaya başladı. Müslüman Araplar'ın yerli kadınlarla evliliğinden doğan Zenci-Arap-İrânlı-Hintli melezi nesiller Doğu Afrika'da yeni bir kültürün oluşmasını beraberinde getirdi. Sevâhil kelimesi, bu kültürün ve yerli Bantu dili ile Arapça'nın ve Farsça'nın karışımından ortaya çıkan yeni dilin (Sevâhilî) adı oldu. Şâfiî mezhebine bağlı Sünnî Araplar'dan sonra İrândan gelip Kilve Sultanlığı'nı kuran Şiîler dinî bakımdan bölgede fazla etkili olamadı ve halkın çoğunluğu Şâfiî olarak kaldı (DİA, I, 435-436). 1331 yılında bölgedeki şehirleri gezen İbn Battûta, Kilve'yi dünyanın en güzel ve mâmur şehirlerinden biri diye tanıtır ve şehir halkının Şâfiî mezhebine mensup, dindar, iffet sahibi kişiler olduğunu, şehirde sağlam yapılmış ahşap meşitlerin bulunduğunu yazar (Se-yahatnâme, I, 280). Bölgede müslümanların sayısının giderek artmasını büyük ölçüde Uman'ın başşehri Maskat'taki taht merkezini Zengibar adasına taşıyan Bû Saîd hânedanı sağladı. Portekiz sömürgeciliğinin Doğu Afrika'daki en büyük rakibi olan bu hânedan Doğu Afrika müslümanlarına rahat bir nefes aldırdı ve Kilve yeniden önem kazandı. İbâzî / Hâricî olan Zengibar sultanları halkın mezhebine karışmadı, Uman asıllı tebaaları için İbâzî, Se-

Zengibar adasındaki Kizimkazi Camii'nin üzerinde 500 (1107) tarihli küfi bir kitâbe bulunan mihrabı

vâhilî müslümanlar için Şâfiî kadî tayin ediliyordu. Özellikle Seyyid Bergaş b. Saîd İslâmîyet'in Doğu Afrika'nın Büyük Göller bölgesinde yayılmasına büyük katkı sağladı. Öte yandan Doğu Afrika bölgesi XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun bir misyonerlik faaliyetine sahne oldu. İlk defa Church Missionary Society mensubu Johannes Rebmann adlı bir misyoner 1848'de Kilimanjaro bölgesine geldi. 1869'da Pères Saint-Esprit misyoner teşkilâtı iç kısımdaki Bagamoyo'da faaliyete başladı ve bunları diğerleri takip etti. Misyonerlik çalışmaları sömürge idaresi tarafından desteklendi. Hıristiyanlığı kabul edenlere ve misyonerlerin açtığı okullarda yetişenlere ayrıcalık tanındı ve çeşitli işlerde görev verildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler'in desteğiyle çeşitli misyoner grupları, ülkenin kara kısmındaki merkezlerde yoğun bir faaliyet göstererek yerlilerin önemli bir kısmını hıristiyanlaştırdı.

Tanzanya'nın iç kesimlerindeki asıl İslâmlaşma, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Afrika sahillerindeki Arap ve Sevâhilî etkileriyle başladı ve misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemde devam etti. 1836'da köle ticareti yasaklanınca müslümanlar sahile yakın bölgelerde yaşayan Makua etnik grubu içinde tebliğ faaliyetine girişti ve bunların önemli bir kısmını müslümanlaştırdı. Doğu Afrika sahillerindeki müslüman tüccarlar Büyük Göller bölgesinin batısına geçerek İslâmîyet'i yaydı. 1866'da Mozambik'in kuzeyindeki Makonde etnik grubunun sahile yakın bölgelerde yaşayan önemli bir kısmı müslüman olmuştu. Tanzanya, Malavi ve Mozambik devletlerinin ortak sınır bölgelerinde yaşayan etnik gruplardan Yaolar'ın reisi III. Makanjila Banali'nin 1870'te İslâmîyet'i kabul etmesinin ardından onun idaresindeki yerleşim birimleri İslâmî tebliğ merkezleri haline geldi. Şâzeliyye ve Kâdiriyye'ye mensup şeyhler İslâm'ın yayılmasında büyük hizmetler yaptı. Zengibarlı tüccarlar bugünkü Tanzanya sahilindeki Bagamoyo'dan içerilere doğru ilerlediler. 1860-1895 yılları arasında Tanganika gölünün batısındaki Fizi'den itibaren Kasongo ve Nyangve'ye, Uvira'dan Kirundu ve Kisangani'ye kadar geniş bir bölgeye gidip gelmeye başladılar. Kilve Sultanlığı'ndan hareket eden müslüman tüccarlar ticarî faaliyetlerini Katanga bölgesinde sürdürdüler. Tüccarlar gittikleri yerlere beraberlerinde yerlilere İslâmîyet'i öğretecek "mwalimu / walimu" denilen öğretmenler götürüyordu. Bu faaliyetler sırasında yerliler arasında İslâmîyet yayıldı.

Dodoma
Camii –
Tanzanya

Tippo Tip'in tebliğ faaliyetleri de etkili oldu. Yerliler kendilerine Avrupa malları ile silâh ve barut getiren müslümanları iyi karşıladılar. Müslüman tüccarların Hint Okyanusu sahilindeki şehirlere götürdükleri kölelerin bir kısmı oralarda efendilerinin dinine girdi. 1880'li yıllarda Zengibar sultanının Mamboya'da bir askerî üs kurmasının ardından Tabora dahil pek çok yerde müslüman nüfusu artış gösterdi. Müslümanlar yerli kadınlarla evlendiklerinden daha etkili olma imkânı elde ettiler. Özellikle İngilizler'in Hindistan'da sömürge kurmalarından sonra Doğu Afrika sahillerine çoğu işçi statüsünde getirdikleri Hintliler arasında bulunan müslümanların önemli bir kısmı Şîliğin farklı kollarına, özellikle Ağa Han'a bağlıydı. İngiliz sömürge idaresi onlardan bazılarını yasama meclisi dahil önemli görevlere getiriyordu. Ağa Han ayrıca bütün Doğu Afrika müslümanlarının dinî meseleleriyle ilgilenen Doğu Afrika Müslümanları Refah Cemiyeti'ni destekliyordu.

İslâmîyet'in Afrika yerlileri arasında yayılması neticesinde Arapça okuyup yazan, İslâm hukukunu bilen nesiller yetişti. Anaerkil aile yapısı yerine soya bağlı bir vareset anlayışı benimsendi. Yerliler para kullanmayı öğrendikleri gibi mallarını satmak için pazarcılık yapmaya başladılar. Geleneksel tarım üretiminde kadınların yerini erkekler aldı. Sevâhilî kültürü bütün bölgede yayıldı. Yeni müslüman olanlar Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye ve çocuklarını sünnet ettirmeye özen gösterdiler. Uzun süre sadece konuşma dili olarak kalan Sevâhilî dili XIX. yüzyılda Arap harfleriyle yazı diline dönüştü. Doğu Afrika bölgesinde bu dili konuşan 85 milyona yakın insan bulunmaktadır. Almanlar'ın yazıyı Latin harflerine çevirmesi bu dilin giderek bir edebiyat ve ilim dili olmasını engellemedi

(bk. SEVÂHİLÎ). Ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Tanzanya müslümanlarının büyük kısmı Sünnî'dir, Hint kökenlilerin önemli bölümü Nizârî-İsmâiliyye mezhebine mensuptur ve ülkede sayısı gittikçe azalan İbâzîler de vardır. XX. yüzyılın ilk yarısında bölgede yetişen müslüman aydınların başında Şeyh Ermî el-Mezrûî ve Zengibarlı halefi Şeyh Abdullah Sâlih el-Fârîsî gelmektedir. Sevâhilî dilinde Kur'an-ı Kerim meâlî ilk defa 1953 yılında yayımlandı.

İslâmî Kuruluşlar. Müslümanlar, İngiliz sömürgeciliği döneminde giderek artan hıristiyanlaştırma faaliyetleri karşısında dernek kurarak mücadele ettiler. 1929'da başşehir Dârüsselâm'da Afrika Derneği ve 1933'te Tanzanya İslâm Cemiyeti ilk kurulan teşkilâtlardır. Sömürgecilik sonrasında bu teşkilâtlar ülkede birliği sağlamak için çalıştılar. Ağa Han'ın himayesinde kurulan Nizârî-İsmâiliyye mezhebi ülkede geniş çaplı bir örgüt ağına sahiptir. Onlara ait Doğu Afrika Müslümanları Hayır Cemiyeti 1968'de siyasî faaliyetlerde etkin olduğu ileri sürülerek kapatıldı. Onun yerine Tanzanya İslâm Cemiyeti adıyla kurulan dernek doğrudan iktidar partisi TANU'ya bağlandı ve TANU içindeki etkili önderi Râşidî Mfaume Kawawa devlet başkanı birinci yardımcısı oldu. Julius Kambarage Nyerere 1985 yılında devlet başkanlığından çekilince yerine Ali Hasan Mwinyi'nin getirilmesiyle müslümanların ülke siyasetindeki ağırlığı hissedildi ve durumlarında iyileşme oldu. İslâm dünyasından gelen yardımlarla yeni camiler ve okullar inşa edildi. Bu gelişmelere rağmen Tanzanya İslâm Cemiyeti'nin faaliyetlerinden memnun olmayanlar Kur'an okumayı yaygınlaştırmak, din eğitimini geliştirmek ve hac seyahatleri düzenlemek amacıyla Şeyh Yahyâ Hüseyin öncülüğünde Baraza adlı

Dodoma
Üniversitesi –
Tanzanya

yeni bir teşkilât kurdular. Ancak 1992’de teşkilâtın ileri gelenleri tutuklandı ve teşkilât kapatıldı. Aynı yıl teşkil edilen Millî Müslüman Kongresi, Tanzanya’daki bütün müslümanları temsil eden teşkilât olarak Tanzanya İslâm Cemiyeti’nin yerini aldı. Müslüman halkın bütün kesimlerinden temsilcilerin katıldığı, genel merkezi Dârüsselâm’da bulunan el-Cem’iyyetü’l-İslâmiyye li-şarkı İfrîkiyye ülkedeki İslâmî mekteplerin bakımını üstlenmiş durumdadır. İslâmî eğitim veren okullarda öğretim genellikle Arapça, bazılarında Sevâhilî dilleriyle yapılmaktadır. İslâmî faaliyetler Dârüsselâm’daki el-Meclisü’l-İslâmiyyü’l-a’lâ tarafından yönetilir. 1964’te İslâm Üniversitesi’nin açılması için kampanya başlatıldı ve seçilen heyet Mısır, Ürdün, Irak, Küveyt ve Lübnan’a giderek destek istedi. Ancak heyetin ülkeye dönmesinin ardından devlet başkanı Nyerere hükümette yenilik yaptı ve el-Cem’iyyetü’l-İslâmiyye Başkanı Tewa Sâid’i hükümetteki görevinden alarak cemiyetin çalışmalarını sonuçsuz bırakmaya çalıştı. Nyerere 1967’de müslümanlarla ilgili işleri de kendi güdümündeki bir öğretmene havale etti. Tanzanya’da bazı tarikatlar oldukça yaygındır. Ülkede ilk yayılan tarikat, Somali’nin

Barave şehrinde gelen ve mezarı Zengibar şehri civarında olan Seyyid Ömer Kuleteyn vasıtasıyla bölgede daha ziyade Ceylâniyye veya Kirama adıyla tanınan Kâdiriyye’dir. Ardından aynı tarikatın Üveysiyye kolu geniş taraftar buldu. Sultan Bergaş b. Saïd ve Hâmid b. Süveynî’nin bu tarikatla intisap ettikleri bilinmektedir. Tanzanya’da Sudanlılar’ca getirilen Yeşrutiyeye de yaygındır. Ayrıca Rifâiyye ve Aleviyye mensupları vardır. Bu tarikatlar Alman sömürgeciliğine karşı yürütülen direniş hareketlerinde etkili oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 280-283; L. Marcel Devic, *Le pays des zendjis ou la côte orientale d’Afrique au moyen-âge*, Paris 1883, s. 23-34; G. Ferrand, “Les sultans de Kilwa”, *Mémorial Henri Basset. Nouvelles études nord-africaines et orientales*, Paris 1928, I, 239-260 → *Studies by Gabriel Ferrand on Arab-Muslim Geography, Cartography and Navigation* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1994, s. 243-264; E. Cerulli, *Somalia: Storia della Somalia. L’Islam in Somalia. Il libro degli Zengi*, Roma 1957, I, 234-292; *Maisha’-ya Hamed bin Muhammed el Murjebi yaani Tippu Tip* (trc. W. H. Whiteley), Kampala 1966, tür.yer.; N. Chittick, *Kilwa: An Islamic Trading City on the East African Coast*, Nairobi 1974, I, tür.yer.; J. M. Cuoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 452-469; J. Ki-Zerbo, *Histoire de l’Afrique noire*, Paris 1978, s. 190, 411, 424, 452,

535-539, 543; A. H. Nimtz, *Islam and Politics in East Africa: The Sufi Order in Tanzania*, Minneapolis 1980, tür.yer.; *es-Selve fi ahbâri Kilve* (nşr. M. Ali es-Suleybî), Matrah 1985, tür.yer.; F. Renault, *Tippo-Tip*, Paris 1987, tür.yer.; F. Constantin, “Le saint et le prince”, *Les votes de l’Islam en Afrique orientale* (ed. F. Constantin), Paris 1987, s. 85-109; R. A. Austen, “Abushiri et la lutte contre la domination allemande en Tanzanie”, *Les africains* (ed. Ch. A. Julien), Paris 1990, I, 53-81; J. Marissal, “Mohammed ben Khalfan dit Rumaliza ou la fin de la puissance arabe sur le Tanganyika”, *a.e.*, XI, 49-71; J. Lacunza Balda, “Tendances de la littérature islamique swahili”, *Les swahili entre l’Afrique et Arabie* (ed. F. le Guennec-Coppens – P. Caplan), Paris 1991, s. 19-35; Farouk Topan, “Reseaux religieux ches les swahili”, *a.e.*, s. 39-55; A. Crozon, “Les arabes à Zanzibar”, *a.e.*, s. 179-193; Abdulaziz Y. Lodhi – D. Westerlund, “Afrikansk Islam i Tanzania”, *Majoritens Islam* (ed. I. Svanberg – D. Westerlund), Stockholm 1994, s. 122-137; a.m.f.ler, “Tanzania”, *Islam outside the Arab World* (ed. D. Westerlund – I. Svanberg), Richmond 1999, s. 97-110; Abdulaziz Y. Lodhi, “Muslims in Eastern Africa: Their Past and Present”, *Nordic Journal of African Studies*, III/1, Uppsala 1994, s. 88-98; R. L. Pouwels, “The East African Coast, ç.780 to 1900 c.e.”, *The History of Islam in Africa* (ed. N. Levtzion – R. L. Pouwels), Athens 2000, s. 251-271; J. E. G. Sutton, “The Swahili: Twelve Centuries of Islam”, *Proceedings of the International Symposium on Islamic Civilisation in Eastern Africa* (ed. Abdu B. K. Kasozi – Sadık Ünay), İstanbul 2006, s. 61-88; Hatim M. Amiji, “Islam and Socio-Economic Development: A Case Study of a Muslim Minority in Tanzania”, *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 175-187; C. K. Omari, “Christian-Muslim Relation in Tanzania: The Socio-Political Dimension”, *a.e.*, V/1-2 (1984), s. 373-390; P. Smith, “Christianity and Islam in Tanzania Development and Relationships”, *Islamochristiana*, XVI, Roma 1990, s. 171-182; Abdin N. Chande, “Muslims and Modern Education in Tanzania”, *JIMMA*, XIV (1994), s. 1-16; D. H. Anthony III, “Islam in Dar es Salaam, Tanzania”, *Studies in Contemporary Islam*, IV/2, Youngstown 2002, s. 23-47; S. von Sicard, “Tanzanie”, *El²* (Fr.), X, 209-212; Nâzım Enis İsâ, “Tanzanyâ”, *el-Mevsû’atü’l-‘Arabiyye*, Dimaşk 2002, VI, 905-911.

AHMET KAVAS